

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen
Tjänsteskrivelse till kulturnämnden

Datum:
2023-08-16

Diarienummer:
KTN-2021-00244

Handläggare:
Ella Tuononen, Helena Westin

Granskningsyttrande över detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik, delsträcka A-C

Förslag till beslut

Kulturnämnden beslutar

1. **att** till plan- och byggnadsnämnden avge upprättat granskningsyttrande avseende detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik, delsträcka A-C.

Ärendet

Kulturnämnden har möjlighet att lämna synpunkter på detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik, delsträcka A-C i granskningssskede 8 juni–11 augusti 2023. Förlängd svarstid har beviljats till 1 september 2023.

Detaljplanen syftar till att möjliggöra ett nytt kapacitetsstarkt kollektivtrafikstråk i form av spårväg alternativt snabbbussystemet BRT (Bus Rapid Transit). Planområdet utgörs av tre delsträckor mellan Uppsala centralstation och Ultuna. Området består i dag av gatumark, skog- och jordbruksmark samt i mindre grad bostäder och verksamhets- och rekreationsytor. Det är angeläget att kollektivtrafikstråket blir ett naturligt, välintegrerat inslag i stadsbilden. Kollektivtrafikstråket ska bidra till stadens utveckling som helhet samtidigt som det ser till de lokala förutsättningar som finns inom respektive geografiskt område.

Detaljplanen var föremål för samråd under perioden 9 april–22 maj 2021. Detaljplanen omfattade då delsträckorna A-D. Sedan samrådet har kollektivtrafiksträckningen delats upp i två detaljplaner. I samrådsyttrandet (Bilaga 2) konstaterade kulturnämnden att planförslaget medför en bestående förändring av stadsbilden i ett stort område, med konsekvenser för kulturarvet som följd. Störst negativ påverkan bedömdes planförslaget ha på kulturarvet vid Polacksbacken. I samrådsyttrandet betonades även vikten av ett väl utfört gestaltningsarbete för kollektivtrafikstråket, där konstnärlig gestaltning ska utgöra ett bärande element. Ett gemensamt konstprogram

utifrån gestaltungsprogrammet för spårvägen föreslogs att tas fram av kommunen, regionen och Trafikverket.

Sedan samrådet har planförslaget utvecklats med mer detaljerade gestaltungsförslag. Förvaltningens samlade bedömning av påverkan på kulturarv kvarstår, men kompletteras med skrivningar som rör enstaka gestaltungsförslag som icke luftburna ledningar vid Bäverns gränd, grön tracé (gräsytor mellan spåren) och bevarandet av konstnärligt utformade smidesräcken vid Islandsbron. Vikten av gestaltning genom till exempel konst betonas fortsatt i granskningsskedet. I yttrandet lyfts också förslag på kommunikativa insatser som kan genomföras med syfte att synliggöra kulturarv längs sträckningen.

Befintlig offentlig konst inom och i anslutning till föreliggande detaljplaneområde kommer i olika grad att beröras av utvecklingen av kollektivtrafiken. Under 2023 tar Uppsala kommun och Region Uppsala i samråd med Statens konstråd fram ett gemensamt konstprogram som beskriver ansvar, platser och tematik för konstnärlig gestaltning samt som redovisar behov, förutsättningar och möjligheter.

Förvaltningen anser att kollektivtrafikstråkets påverkan på miljöprogrammet och bostadsbyggandets kulturarv i stadsdelarna Gottsunda och Valsätra försummas i planbeskrivningen. I förslaget till granskningssyttrande framförs att miljökonsekvensbeskrivningen bör kompletteras med en redogörelse av kollektivtrafikstråkets konsekvenser för kulturarv i Gottsunda och Valsätra.

I granskningssyttrandet föreslås kulturnämnden framföra synpunkter på hanteringen av kulturarvet kring kvarteret Gymnastiken och Flustret. Med bakgrund i det pågående detaljplanearbetet för kvarteret Gymnastiken och Flustret (PBN 2020-002478) samt aktuell detaljplan finns ett behov av att i en kulturhistorisk utredning studera de kumulativa effekter som båda detaljplanerna riskerar att medföra på kulturarv i kvarteret.

Beredning

Ärendet har beretts av avdelningen Konst och kulturarv inom kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen.

Föredragning

Kulturnämnden har möjlighet att lämna synpunkter på detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik, delsträcka A-C i granskningsskede 8 juni–11 augusti 2023. Förlängd svarstid har beviljats till 1 september 2023.

Detaljplanen syftar till att möjliggöra ett nytt kapacitetsstarkt kollektivtrafikstråk i form av spårväg alternativt snabbbussystemet BRT (Bus Rapid Transit). Detaljplanen syftar till att reglera hela gaturummets utbredning och placering i förhållande till befintlig och framtida bebyggelse samt att möjliggöra broar, likriktarstationer och andra anläggningar som krävs för att möjliggöra spårväg eller BRT. Det planerade kollektivtrafikstråket handläggs i flera detaljplaner. För att möjliggöra en snabbare tidplan för delsträcka A-C har detaljplanen för kollektivtrafiksträckningen delats upp i två efter samrådet. Delsträcka D (Bäcklösa – Bergsbrunna) hanteras i en separat detaljplan.

Aktuellt planområde utgörs av tre olika delsträckor mellan Uppsala centralstation och Ultuna, och består i dag av befintlig gatumark, skog- och jordbruksmark samt i mindre grad bostäder och verksamhets- och rekreationsytor.

De tre delsträckorna är:

A: Uppsala centralstation – Exercisfältet. Där delar sig stråket i två grenar, B och C.

B: Rosendal – Gottsunda, via Vårdsätravägen.

C: Ångström – Ultuna där grenarna förenas.

Detaljplanen var föremål för samråd under perioden 9 april–22 maj 2021. Kulturnämnden yttrade sig i samrådsskedet (Bilaga 2). Kulturnämnden bedömde att planförslaget medför en bestående förändring av stadsbilden i ett stort område, med konsekvenser för kulturarvet som följd. Störst negativ påverkan bedömdes planförslaget ha på kulturarvet vid Polacksbacken. I samrådsyttrandet underströk kulturnämnden vikten av ett väl utfört gestaltungsarbete för kollektivtrafikstråket, där konstnärlig gestaltning ska utgöra ett bärande element enligt gestaltungsprogrammet. Ett gemensamt konstprogram utifrån gestaltungsprogrammet för spårvägen föreslogs tas fram mellan kommunen, regionen och Trafikverket. Kulturnämnden framförde även kritik mot kvaliteten i den konsekvensbedömning av påverkan på kulturmiljön som utförts av White arkitekter.

Kulturnämndens synpunkter som rör sträcka D tas upp utförligare i detaljplaneärendet för kapacitetsstark kollektivtrafik, sträcka D (PBN 2022-000048).

Kulturarv inom aktuellt planområde

I anslutning till detaljplanearbetet har en omfattande kulturhistorisk utredning (Upplandsmuseet 2020) framtagits. Här konstateras att större delen av planområdet är skyddat i Miljöbalken som riksintresse för kulturmiljövården, och att området berör flera kommunalt utpekade kulturmiljöer och kärnområden. Här finns också flera byggnadsminnen och fornlämningar.

I Upplandsmuseets utredning preciseras de kulturhistoriskt värdefulla teman som är avläsbara i området genom begreppen *centralmakten*, *lärdomsstaden*, *stadens framväxt och struktur* samt *från bondby till stadsdel*. De tre första begreppen finns i den fördjupade beskrivningen av riksintresset Uppsala stad. Inom respektive tema listas värdefulla byggnader, strukturer och landskapsrum. En sammanfattning av de kulturhistoriska värdena presenteras genom kartbilder (s. 39–40) som visar att de högsta värdena som bedöms kunna påverkas av den planerade spårvägen/BRT finns inom sträcka A och C, med de allra högsta värdena vid Polacksbacken.

Planförslagets konsekvenser för kulturarvet

Planen medför en bestående förändring av stadsbilden i ett stort område, och därmed konsekvenser ur kulturarvshänseende. En konsekvensbedömning för kulturmiljö och en landskapsbildsanalys (White arkitekter 2020) har tagits fram. Konsekvenser för kulturmiljön anges också i planens miljökonsekvensbeskrivning (MKB s 69–82), som bygger på det förstnämnda dokumentet.

Miljökonsekvensbeskrivningens redovisning av planens påverkan på kulturmiljön i de olika delsträckorna kan sammanfattas:

Delsträcka A

- Stadens centrala delar: måttlig påverkan
- Sjukhusområdet: försumbar påverkan
- Dag Hammarskjölds väg och Regementsvägen: viss påverkan, med risk för måttlig till stor påverkan samt påtaglig skada på riksintresset
- Husargatan och Gerd Enequist gata: ingen påverkan

Delsträcka B

- Vårdsätravägen: ingen till försumbar påverkan
- Hugo Alfvéns väg – Gottsunda allé: ingen påverkan

Delsträcka C

- Polacksbacken: måttlig till stor påverkan
- Ulleråker: måttlig påverkan
- Norra Ultuna: stor påverkan

Gestaltning

Gestaltningen av kollektivtrafiken syftar till att spårvägen eller BRT ska upplevas som ett naturligt, välintegrerat inslag i stadsbilden och som ett tillskott till stadsutvecklingen.

Gestaltningens program tar sin utgångspunkt i kommunala och regionala styrdokument och beskriver spårvägens relation till befintliga miljöer och Uppsalas utvecklingsområden, hur spårvägen/BRT ska upplevas av resenärer, trafikanter och andra som använder det offentliga rummet. Spårvägen/BRT ska möjliggöra att områden kopplas samman snarare än att avskärma och utgöra en barriär. För gestaltningsarbetet har tre mål formulerats: *starka identiteter, goda vistelsemiljöer och gröna stråk*.

För att säkerställa detta har ett fördjupat gestaltningsprogram tagits fram parallellt med detaljplanen. Gestaltningsprogrammet är uppdelat i tre delar som fördjupas under projektets gång. I del två beskrivs gestaltningsprinciper och materialval för de ingående komponenter som behövs för att bygga spårssystemet. Del tre som avser att redovisa design av fordon, skyltar med mera är ännu inte framtaget.

Med en genomarbetad gestaltning av kollektivtrafikstråket kan de lägre graderna av påverkan på kulturarvet kompenseras. Några exempel som lyfts i gestaltningsprogrammet är:

- Den viktiga siktlinjen från Bäckens gränd mot Uppsala slotts södra torn skyddas genom planbestämmelser. Längs denna sträcka får kontaktledningarna för eventuell spårväg inte vara luftburna.
- Längs Dag Hammarskjölds väg ska gatans rakhet och siktlinjen in mot Uppsala slott och domkyrkan vara vägledande vid gestaltningen av kollektivtrafikstråket.
- Grön tracé, gräsytor mellan spåren. För delar av kollektivtrafikstråket möjliggörs reserverat utrymme. Vid eventuell spårväg kan dessa ytor beläggas med gräs. Kulturmiljön vid Polacksbacken med Exercisfältet riskerar att påverkas negativt av planens sträckning längs med Regementsvägen. Här kan en grön tracé i kombination med andra gestaltningsåtgärder minska risken för att riksintresset skadas genom en splittring i det tidigare militärområdet.

Gestaltningen av kollektivtrafikstråket ska bidra både till stadens utveckling som helhet samtidigt som det tar hänsyn till de lokala förutsättningar som finns inom respektive geografiskt område.

Strategierna för gestaltningen utgår från både ett helhetsperspektiv och fem lokala karaktärer, beskrivna som karaktärsområden: *innerstaden*, *institutionsmiljö*, *småskaligt bostadsområde*, *stadsutvecklingsområde* och *naturlandskap*. Helhetsperspektivet ska ta till vara Uppsalas karaktär och ge kollektivtrafikstråket en igenkänningsbar identitet som följer linjesträckningen genom hela staden samt ge övergripande riktlinjer för hur spårvägen ska främja vistelse-, natur- och vattenmiljöer längs hela sträckan. Karaktärsområdena utgår från de olika geografiska områden linjesträckningen passerar genom. De verktyg som är tänkta att användas för att uppnå gestaltningsmålen är *belysning*, *linjeelement*, *grönska*, *konst* och *hållplatser*.

Framtagandet av gestaltningsprogrammet har bland annat skett i dialog med kulturnämndens förvaltning med fokus på den offentliga konsten. Gestaltningsprogrammet lyfter fram att konsten kan bidra till att skapa igenkänning, en stark identitet till spårvägen och stärka lokal karaktär.

Sedan tidigare finns konstprogram för kommunal offentlig konst för platser och områden längs större delen av linjesträckningen vilka ska tas i beaktande. Under hösten 2023 tar Uppsala kommun och Region Uppsala i samråd med Statens konstråd fram ett gemensamt konstprogram som beskriver ansvar, platser och tematik för konstnärlig gestaltning samt som redovisar behov, förutsättningar och möjligheter. Konstprogrammet kopplar arbetet med den offentliga konsten till respektive fördjupade gestaltningsprogram för spårväg och hållplatser. I det nya konstprogrammet för spårvägen beaktas inriktning och tema för ansökan om europeiskt kulturhuvudstadsår 2029.

Det nya konstprogrammet för spårvägen kommer att redogöra för befintliga konstverk längs detaljplanens sträckning. Det rör konstverk i direkt anslutning till spårvägen men också konstverk som inryms i offentliga och semioffentliga byggnader i anslutning till spårvägen. Konstverken som berörs ägs och förvaltas främst av kommunen, regionen och staten. Befintlig offentlig konst inom och i anslutning till föreliggande detaljplaneområde kommer i olika grad att beröras av utvecklingen av kollektivtrafiken. Ansvar för förändrad placering av kommunens befintliga verk ligger hos kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningens enhet för offentlig konst i dialog med konstnären/upphovspersonen.

Det konstverk som direkt berörs av aktuell detaljplan är smidesracket på Islandsbron, konstverket *Variabel rapport* av Olof Hellström. Räckena har ett stort konstnärligt och arkitektoniskt värde och bör bevaras. Utformningen av bron ska förhålla sig till smidesräckena utan att riskera att konstverket förvanskas eller förstörs. I samband med att bron anpassas till kollektivtrafikstråket ska dialog föras med kommunens enhet för offentlig konst.

Kulturnämndens synpunkter i samrådsskedet

I samrådsyttrandet bedömde kulturnämnden att planförslaget medför en bestående förändring av stadsbilden i ett stort område, med konsekvenser för kulturarvet som följd. Störst negativ påverkan bedömdes planförslaget ha på kulturarvet vid Polacksbacken. I samrådsyttrandet underströk kulturnämnden vikten av ett väl utfört gestaltningsarbete för kollektivtrafikstråket, där konstnärlig gestaltning ska utgöra ett

bärande element enligt gestaltningsprogrammet. Kulturnämndens synpunkter på planens påverkan på det linneanska kulturarvet hanteras i detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik, delsträcka D (PBN 2022-000048).

Kulturnämndens synpunkter på Whites konsekvensbedömning (2020) delas inte av stadsbyggnadsförvaltningen. Stadsbyggnadsförvaltningen låter framhålla att White haft samråd med Upplandsmuseet i de delar som rör delsträcka D. I samrådsredogörelsen framför stadsbyggnadsförvaltningen att det är en god idé att ett gemensamt konstprogram tas fram mellan kommunen, regionen och Trafikverket.

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningens bedömning

Detaljplanen skapar en bestående förändring av stadsbilden i ett stort område som medför konsekvenser ur ett kulturarvshänseende. Kollektivtrafikstråket ska upplevas som ett naturligt, välintegrerat inslag i stadsbilden och som ett tillskott till stadsutvecklingen. Förvaltningen vill betona arbetet med gestaltad livsmiljö i detaljplanen. Ett väl fungerande samspel mellan samtliga gestaltade delar är avgörande för att skapa en attraktiv reseupplevelse och för att göra spårvägen till en naturlig del av helhetsmiljön. Väl gestaltade livsmiljöer med konstnärliga inslag visar omsorg om människorna som rör sig där och bidrar till upplevd trivsel och trygghet.

Genom att kollektivtrafikstråket följer befintliga strukturer och vägsträckningar minskas påverkan på kulturarv längs med stråket. Det möjliggör att kulturmiljöerna kan läsas även i framtiden.

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen instämmer i miljökonsekvensbeskrivningens bedömning att förslaget till detaljplan på ett övergripande plan medför kraftigt negativ påverkan på kulturarvet vid Polacksbacken, medan det längs övriga sträckor medför mindre påverkan. Med en genomarbetad gestaltning av kollektivtrafikstråket kan de lägre graderna av påverkan på kulturarvet kompenseras. Kultur-, idrotts och fritidsförvaltningen är positiv till att gestaltningsprogrammet föreslår olika sätt att anpassa kollektivtrafikstråket till kulturmiljöer längs sträckningen. Exempel är:

- Siktlinjen från Bäverns gränd mot slottets södra torn värnas genom planbestämmelser som reglerar att kontaktledningarna för eventuell spårväg inte får vara luftburna.
- Vid Dag Hammarskjölds väg ska gatans rakhet och siktlinjen in mot Uppsala slott och domkyrkan vara vägledande vid gestaltningen av kollektivtrafikstråket.
- Grön tracé för delar av kollektivtrafikstråket. Särskilt vid Polacksbacken kan en grön tracé i kombination med andra gestaltningsåtgärder minska risken för påverkan på kulturarv.

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen har ytterligare tre synpunkter att framföra i granskningsskedet:

- Kollektivtrafikstråkets eventuella påverkan på kulturarv i stadsdelarna Gottsunda och Valsätra saknas i planbeskrivningen. I miljökonsekvensbeskrivningen bedöms att planförslaget har ”ingen till försumbar påverkan” på kulturmiljön längs Vårdsätravägen. Kulturmiljöer längs sträckningen Hugo Alfvéns väg – Gottsunda Allé bedöms inte påverkas alls av förslaget. Valsätra och Gottsunda är sammanhållna områden som tillsammans representerar bostadsbyggandets utveckling från slutet av 1960-talet till det tidiga 1980-talet. Områdena uppvisar en provkarta på både rekordårens byggande och den

efterföljande utvecklingen av bostadsbyggandet som ifrågasatte miljonprogrammets rationella, storskaliga stadsplanering. Områdets utveckling har en stark koppling till Uppsalas utveckling under andra hälften av 1900-talet, men är också en tydlig representant för en nationell berättelse om miljonprogrammet och Sveriges utveckling som välfärdssamhälle. Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen anser att miljökonsekvensbeskrivningen bör kompletteras med en beskrivning av kollektivtrafikstråkets konsekvenser för kulturmiljö och kulturarv i Gottsunda och Valsätra.

- I det fördjupade gestaltungsprogrammet anges att Svettis och Flustret utgör en entréfunktion till Stadsträdgården, samt att denna kommer förstärkas ytterligare genom de förändringar som föreslås i kvarteret Gymnastiken och Flustret (s 80). Planprocessen för kvarteret Gymnastiken och Flustret är i startskedet. I detaljplaneuppdraget föreslås bland annat att tennishallen rivs för att möjliggöra ny bebyggelse. Planuppdraget riskerar att medföra framtida förändringar med mycket negativ påverkan på kulturmiljön och kulturarvet i området. Förslaget avviker både från översiktsplanen och innerstadsstrategin avseende den nya byggnadens höjd och anpassning till kulturmiljön. Gymnastikhusets kulturmiljövärden ska skyddas i detaljplanen, däremot ska rivning av tennishallen medges. Båda byggnaderna besitter höga kulturarvsvärden och kvarteret ingår i ett sammanhang runt Svandammen med flera uttryck för riksintresset.

I samband med att planarbetet inleddes inkom kulturnämndens förvaltning med synpunkter till stadsbyggnadsförvaltningen. Där underströks vikten av att en kulturhistorisk utredning tas fram som underlag i det fortsatta planarbetet. De föreslagna förändringarna riskerar att påtagligt skada riksintresset Uppsala stad (främst aspekterna *stadens framväxt och struktur* samt *lärdomsstaden*).

Förvaltningen vill understryka behovet av att studera de kumulativa effekter som de båda detaljplanerna sammantaget riskerar att medföra på kulturarvet i kvarteret Gymnastiken och Flustret.

- Befintlig offentlig konst inom och i anslutning till föreliggande detaljplaneområde kommer i olika grad att beröras av utvecklingen av kollektivtrafiken. Under 2023 tar Uppsala kommun och Region Uppsala i samråd med Statens konstråd fram ett gemensamt konstprogram som beskriver ansvar, platser och tematik för konstnärlig gestaltning samt som redovisar behov, förutsättningar och möjligheter. Ansvaret för förändrad placering av kommunens befintliga verks ligger hos kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningens enhet för offentlig konst i dialog med konstnären/upphovspersonen. Det konstverk som direkt berörs av aktuell detaljplan är smidesracket på Islandsbron, konstverket *Variabel rapport* av Olof Hellström.

Slutligen vill kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen betona vikten av kommunikativa insatser som en kompensatorisk och/eller kompletterande åtgärd för att stärka kulturarvet längs kollektivtrafikssträckningen. Det kan till exempel göras genom namngivning av hållplatser och digital förmedling av kulturarv och historia längs med sträckningen i den kommunala appen Uppsala konst och kulturarv. Det kan även göras inom ramen för gestaltungsarbetet.

Ekonomiska konsekvenser

För den del av infrastruktursatsningen på kapacitetsstark kollektivtrafik som ligger inom kommunens ansvarsområde kommer vid beslut investeringsmedel för konstnärlig gestaltning att avsättas enligt kommunens beslutade beräkningsmodell.

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen förutsätter att kostnader för eventuell anpassning eller flytt av befintlig konst ska ingå i spårvägsprojektet.

Beslutsunderlag

- Tjänsteskrivelse daterad den 16 augusti 2023
- Bilaga 1, Förslag till granskningsyttrande över detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik, delsträcka A-C
- Bilaga 2, Kulturnämndens samrådsyttrande daterat den 9 maj 2021
- Planhandlingar finns att hämta på: [Kapacitetsstark kollektivtrafik, delsträcka A-C - Uppsala kommun](#)

Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen

Sten Bernhardsson
Förvaltningsdirektör

Kulturnämnden
YttrandePlan- och byggnadsnämnden
Ert diarienummer: PBN 2019-002806

Granskningsyttrande över detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik, delsträcka A-C

Kulturnämnden har möjlighet att lämna synpunkter på detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik, delsträcka A-C i granskningskede 8 juni–11 augusti 2023. Förlängd svarstid har beviljats till 1 september 2023.

Detaljplanen medför en bestående förändring av stadsbilden i ett stort område, och därmed konsekvenser ur kulturarvshänseende. Kollektivtrafikstråket ska upplevas som ett naturligt, välintegrerat inslag i stadsbilden och som ett tillskott till stadsutvecklingen. Kulturnämnden vill betona arbetet med gestaltad livsmiljö i detaljplanen. Ett väl fungerande samspel mellan samtliga gestaltade delar är avgörande för att skapa en attraktiv reseupplevelse och för att göra spårvägen till en naturlig del av helhetsmiljön. Väl gestaltade livsmiljöer med konstnärliga inslag visar omsorg om människorna som rör sig där och bidrar till upplevd trivsel och trygghet.

Kulturnämnden instämmer i miljökonsekvensbeskrivningens bedömning att förslaget till detaljplan på ett övergripande plan medför kraftigt negativ påverkan på kulturarvet vid Polacksbacken, medan det i övriga sträckor medför mindre påverkan. Genom att kollektivtrafikstråket följer befintliga strukturer och vägsträckningar minskas påverkan på kulturarv längs med stråket. Det möjliggör att kulturmiljöerna kan läsas även i framtiden.

Med en genomarbetad gestaltning av kollektivtrafikstråket kan de lägre graderna av påverkan på kulturarvet kompenseras. Kulturnämnden är positiv till att gestaltungsprogrammet föreslår olika sätt att anpassa kollektivtrafikstråket till kulturmiljöer längs sträckningen. Några exempel är:

- Siktlinjen från Bäverns gränd mot slottets södra torn värnas genom planbestämmelser som reglerar att kontaktledningarna för eventuell spårväg inte får vara luftburna.
- Vid Dag Hammarskjölds väg ska gatans raket och siktlinjen in mot Uppsala slott och domkyrkan vara vägledande vid gestaltningen av kollektivtrafikstråket.
- Grön tracé för delar av kollektivtrafikstråket. Särskilt vid Polacksbacken kan en grön tracé i kombination med andra gestaltungsåtgärder minska risken för påverkan på kulturarv.

Kulturnämnden har ytterligare tre synpunkter att framföra i detaljplanens granskningsskede:

- Kollektivtrafikstråkets eventuella påverkan på kulturarv i stadsdelarna Gottsunda och Valsätra saknas i planbeskrivningen. I miljökonsekvensbeskrivningen bedöms att planförslaget har ”ingen till försumbar påverkan” på kulturmiljön längs Vårdsättravägen. Kulturmiljöer längs sträckningen Hugo Alfvéns väg – Gottsunda Allé bedöms inte påverkas alls av förslaget. Valsätra och Gottsunda är sammanhållna områden som tillsammans representerar bostadsbyggandets utveckling från slutet av 1960-talet till det tidiga 1980-talet. Områdena uppvisar en provkarta på både rekordårens byggande och den efterföljande utvecklingen av bostadsbyggandet som ifrågasatte miljonprogrammets rationella, storskaliga stadsplanering. Områdets utveckling har en stark koppling till Uppsalas utveckling under andra hälften av 1900-talet, men är också en tydlig representant för en nationell berättelse om miljonprogrammet och Sveriges utveckling som välfärdssamhälle. Kulturnämnden anser att miljökonsekvensbeskrivningen bör kompletteras med en beskrivning av kollektivtrafikstråkets konsekvenser för kulturmiljö och kulturarv i Gottsunda och Valsätra.
- I det fördjupade gestaltungsprogrammet anges att Svettis och Flustret utgör en entréfunktion till Stadsträdgården, samt att denna kommer förstärkas ytterligare genom de förändringar som föreslås i kvarteret Gymnastiken och Flustret (s 80). Planprocessen för kvarteret Gymnastiken och Flustret är i startskedet. I detaljplaneuppdraget föreslås bland annat att tennishallen rivs för att möjliggöra ny bebyggelse. Planuppdraget riskerar att medföra framtida förändringar med mycket negativ påverkan på kulturmiljön och kulturarvet i området. Förslaget avviker både från översiktsplanen och innerstadsstrategin avseende den nya byggnadens höjd och anpassning till kulturmiljön. Gymnastikhusets kulturmiljövärden ska skyddas i detaljplanen, däremot ska rivning av tennishallen medges. Båda byggnaderna besitter höga kulturarvsvärden och kvarteret ingår i ett sammanhang runt Svandammen med flera uttryck för riksintresset.

I samband med att planarbetet inleddes inkom kulturnämndens förvaltning med synpunkter till stadsbyggnadsförvaltningen. Där underströks vikten av att en kulturhistorisk utredning tas fram som underlag i det fortsatta planarbetet. De föreslagna förändringarna riskerar att påtagligt skada riksintresset Uppsala stad (främst aspekterna ”stadens framväxt och struktur” samt ”lärdomsstaden”).

Kulturnämnden vill understryka behovet av att studera de kumulativa effekter som de båda detaljplanerna sammantaget riskerar att medföra på kulturarvet i kvarteret Gymnastiken och Flustret.

- Befintlig offentlig konst inom och i anslutning till föreliggande detaljplaneområde kommer i olika grad att beröras av utvecklingen av kollektivtrafiken. Under 2023 tar Uppsala kommun och Region Uppsala i samråd med Statens konstråd fram ett gemensamt konstprogram som beskriver ansvar, platser och tematik för konstnärlig gestaltning samt som redovisar behov, förutsättningar och möjligheter. Ansvaret för förändrad placering av kommunens befintliga verk ligger hos kultur-, idrotts- och

fritidsförvaltningens enhet för offentlig konst i dialog med konstnären/upphovspersonen.

Det konstverk som direkt berörs av aktuell detaljplan är smidesracket på Islandsbron, konstverket *Variabel rapport* av Olof Hellström. Räckena har ett stort konstnärligt och arkitektoniskt värde och bör bevaras. Utformningen av bron ska förhålla sig till smidesräckena utan att riskera att konstverket förvanskas eller förstörs. I samband med att bron anpassas till kollektivtrafikstråket ska dialog föras med kommunens enhet för offentlig konst. Kulturnämnden förutsätter att kostnader för eventuell anpassning eller flytt av befintlig konst ska ingå i spårvägsprojektet.

Slutligen vill kulturnämnden betona vikten av kommunikativa insatser som en kompensatorisk och/eller kompletterande åtgärd för att stärka kulturarvet längs med kollektivtrafikssträckningen. Det kan till exempel göras genom namngivning av hållplatser och digital förmedling av kulturarv och historia längs med sträckningen i den kommunala appen Uppsala konst och kulturarv. Det kan även göras inom ramen för gestaltningsarbetet.

Kulturnämnden

Linda Eskilsson
Ordförande

Klara Eklund
Nämndsekreterare

Datum:
2021-05-09

Diarienummer:
KTN-2021-00244

Plan- och byggnadsnämnden

Samrådsyttrande - detaljplan för kapacitetsstark kollektivtrafik (PBN-2019- 002806)

Kulturnämnden har tagit del av rubricerade planförslag och avger följande yttrande.

Planen medför en bestående förändring av stadsbilden i ett stort område, och får därmed konsekvenser ur kulturarvshänseende.

Kulturnämnden bedömer att förslaget till detaljplan på ett övergripande plan medför kraftigt negativ påverkan på kulturarvet vid Polacksbacken och Fyrisåns dalgång, medan det i övriga sträckor medför mindre påverkan.

Avseende bron över Fyrisån instämmer kulturnämnden delvis i den bedömning som görs i miljökonsekvensbeskrivningen. Broalternativ A kan ur kulturarvsperspektiv framstå som ett mer traditionellt brobygge och skapa mindre visuell skada i kulturlandskapet. Samtidigt påverkar alternativ A framkomligheten i kulturlandskapet och placerar en bullrig trafikbarriär i marknivå och blickfång. Alternativ B skulle vara än mer visuellt dominerande, men samtidigt skapa en tydligare kontrast mellan det uråldriga landskapet och en samtida konstruktion, och vara genomsläpplig på marknivå. Kan bron gestaltas på ett sätt som tillför arkitektonisk och konstnärlig kvalitet till den växande staden och blir ett eget landmärke, kan alternativ B vara att föredra. Upplevelsen av kulturlandskapet för trafikanter på högbron kan också vägas in.

Hur arbetet kring kollektivtrafikstråkets gestaltning utförs har en stor inverkan på den slutliga presentationen i landskapsbilden. Det är därför viktigt att gestaltningssamarbetet påbörjas tidigt i projektet. Genom en god, sammanhållen gestaltning där konstnärlig gestaltning utgör en bärande del kan stråket bli ett samtida positivt tillskott i stadsbilden. Ett gemensamt konstprogram enligt gestaltungsprogrammets inriktning föreslås tas fram i samarbete mellan kommun,

region och Trafikverket. Konstprogrammet kan bidra till att initiera ett tidigt och mångsidigt samarbete mellan gestaltande kompetenser och övriga aktörer. Här kan konstnärer i dialog med andra yrkesgrupper öppna upp för nya lösningar. Likaså kan konstprogrammet bidra till metoder att involvera invånarna och deras kunskap, behov och önskemål om sin livsmiljö. Idag finns konstprogram för kommunal offentlig konst framtagna för platser och områden längs större delen av linjesträckningen vilka ska tas i beaktande vid framtagandet av ett gemensamt konstprogram, liksom inriktning och tema för ansökan om Europeiskt kulturhuvudstadsår 2029.

Kulturnämnden vill poängtera att, vid sidan av den fysiska avläsbarheten i befintliga byggnader och strukturer som har bevarandevärde ur ett upplevelse- och kunskapsperspektiv, så får det linneanska kulturarvet stryka på foten genom detaljplanen. I de skrivningar som berör Linnéstigarna (vilka kommer att påverkas negativt genom planens genomförande) framhålls att dagens rekreativstigar kan brista i autenticitet, då det inte är klarlagt vilken väg Linné själv tog under sina exkursioner.

Kulturnämnden menar att hundra procentig autenticitet inte ska ses som det högsta värdet i Linnéstigarna, utan de bör ses i ett större sammanhang genom det övergripande utsträckta linnéanska landskapet i och kring Uppsala, och de upplevelser och insikter de erbjuder invånare och besökare. Det linneanska kulturarvet är en resurs för såväl miljömässig, ekonomisk och social hållbarhet i Uppsala, och bör värnas och utvecklas. Möjligheten till världsarvsstatus för Linnés kulturarv: "The Rise of Systematic Biology" minskar genom varje inskränkning i Linnés landskap. Möjligheten att röra sig utan trafikbarriärer i landskapet längs Fyrisån bör därför prioriteras. En möjlighet är att passagen över Fyrisån även gestaltas med utgångspunkt i det Linnéanska kulturarvet.

Slutligen vill kulturnämnden framföra att den konsekvensbedömning av påverkan på kulturmiljön som utförts av White arkitekter har vissa brister i kvalitet och utförande. Avgränsningar, metodik och urval är beskrivna på ett otydligt vis. I relation till Upplandsmuseets gedigna utredning framstår konsekvensbedömningen som utan både djup och helhetsperspektiv. I dokumentet påpekas att vissa utredningar som är av vikt för att bedöma påverkan på kulturmiljön saknas, och sådana bör tas fram. Kollektivtrafikstråket är en omfattande ny struktur i stadsrummet och processen kommer att vara föremål för kritisk granskning i framtiden. Det är av vikt att underlagen kvalitetssäkras.

Kulturnämnden

Linda Eskilsson
Ordförande

Samuel Lundström
Nämndsekreterare